

Andrzej Węgliński¹

**EFEKTYWNOŚĆ WYKONYWANIA KAR
WOLNOŚCIOWYCH CHARAKTERU
PROBACYJNEGO W ZRÓŻNICOWANYCH GRUPACH
RYZYKA PRZESTĘPCZOŚCI POWROTNEJ OSÓB
DOZOROWANYCH**

**THE EFFECTIVENESS OF EXECUTING
PROBATIONARY NON-CUSTODIAL PENALTIES
IN VARIOUS RISK GROUPS CONCERNING
THE RECIDIVISM OF PROBATIONERS**

Otrzymano: 15.10.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.6376

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

W artykule na podstawie badań poprzecznych dokonano oceny efektywności pracy kuratorów sądowych. Zaklasyfikowanie skazanych do grup ryzyka ma na celu poprawę bezpieczeństwa publicznego i dostosowanie rodzaju i intensywności oddziaływań kuratorów do profilu osób dozorowanych. W ten sposób powstaje możliwość dostosowania metodycznych oddziaływań kuratorów sądowych do strategii pracy ogólnoswiatowych służb probacyjnych opartych na modelu zarządzania przypadkiem. Efektywność prowadzonych przez kuratorów dozorów zależy w dużym stopniu od zaangażowania w proces resocjalizacji, sposobu traktowania podopiecz-

¹ Dr hab. Andrzej Węgliński, prof. UMCS, Katedra Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Instytut Pedagogiki UMCS, autor do korespondencji: Andrzej Węgliński, e-mail: awegliński@poczta.umcs.lublin.pl, ORCID: 0000-0002-2050-5749.

nych. Wynikające z omawianego tekstu wnioski będą szczególnie przydatne w pracy pedagogów resocjalizacyjnych i kuratorów sądowych.

Słowa kluczowe: kuratorzy sądowi, osoby dozorowane, efektywność dozorów

Abstract

Based on cross-sectional studies, this article evaluates the effectiveness of probation officers. The classification of convicts into risk groups is intended to improve public security and adjust the type and intensity of treatment by probation officers to the profile of the probationers. In this way, it is possible to adjust the methodological measures used by probation officers to the work strategies of worldwide probation services based on the case management model. The effectiveness of supervision conducted by probation officers largely depends on their commitment to the resocialisation process and the way of treating probationers. The conclusions resulting from this text will be especially useful in the work of resocialisation officers and probation officers.

Key words: probations officers, probationers, effectiveness probation officers

Wprowadzenie

W ostatnich latach, w wielu krajach na świecie, w koncepcji dotyczącej probacji, a zwłaszcza w ocenie jej efektywności, nastąpiły ważne i zasadnicze przeobrażenia. Obecnie coraz powszechniej przyjmuje się, że praca kuratorów zawodowych (*probation officers*) powinna raczej polegać na zarządzaniu przypadkiem (*case management*), w ramach którego pracownik tej szczególnej służby staje się menedżerem przypadku (*offender manager*) odpowiedzialnym za zapewnienie skazanym dostępu do różnego rodzaju usług oraz programów mających pomóc w integracji społecznej, w powrocie do społeczeństwa. Ponadto głównym celem wykonania środków probacyjnych jest eliminowanie czynników kryminogennych generujących przestępczość powrotną skazanych².

² D. Andrews, J. Bonta, R. Hoge, *Classification for effective rehabilitation. Rediscovering*

Rodzimi kuratorzy sądowi dla dorosłych funkcjonują w mieszanym modelu organizacyjnym o charakterze zawodowo-społecznym. Służbę probacyjną w Polsce pełni około 3 tys. kuratorów zawodowych oraz 9,5 tys. społecznych kuratorów sądowych, których liczba systematycznie się zmniejsza i należy przypuszczać, że w bardzo bliskiej przyszłości dozory będą prowadzić niemal wyłącznie kuratorzy zawodowi³.

W 2018 roku 245 337 osób poddanych było oddziaływaniom kuratorów sądowych dla dorosłych co oznaczało, że nasi kuratorzy należeli do najbardziej obciążonych służb probacyjnych w Europie. Pod tym względem wyprzedzały nas tylko Rosja (504 248) i Turcja (380 375). Natomiast, wśród wszystkich krajów europejskich, Polska była zdecydowanym liderem pod względem wskaźnika liczby osób poddanych oddziaływaniom służb kuratorskich na 100 tys. mieszkańców (wskaźnik ten wynosi 646). Pod koniec 2018 roku polski kurator zawodowy dla dorosłych miał w swoim referacie 82 osoby, wobec których prowadził różne oddziaływania i w ten sposób był najbardziej obciążony obok podobnych służb słowackich, rumuńskich czy tureckich⁴.

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej okazało się, że rodzime rozwiązania ustrojowe w zakresie funkcjonowania sądowych służb kuratorskich muszą ulec zmianie, dlatego podjęto prace nad reformą, która ogólnie rzecz ujmując miała polegać na połączeniu sprawowania środków probacyjnych z koniecznością zakwalifikowania osób dozorowanych do odpowiedniej grupy ryzyka powrotności na drogę przestępstwa. Ukończeniem tych prac było opublikowane w dniu 26 lutego 2013 roku Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach

psychology, "Criminal Justice and Behavior" 1990, vol. 17 (1), s. 19–52; G. Robinson, *Exploring risk management in probation practice. Contemporary developments in England and Wales*, "Punishment and Society" 2002, nr 4 (1), s. 21–23; Z. Ostrowska, *Diagnoza w pracy kuratora sądowego*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008; D. Wójcik, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w działaniu, Sprawy karne” 2013, t. 16; M. Muskała, *Służba kuratorska w Anglii i Walii*, „Probacja” 2015, nr 1, s. 51–66.

³ S. Stasiorowski, *Metody pracy resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach karnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Prawo karne i kryminologia, Warszawa 2018, s. 17, 19, 74.

⁴ G. Miśta, *Obciążenie zadaniami polskich kuratorów sądowych dla dorosłych na tle europejskich służb probacyjnych*, w: *Współczesne wyzwania kurateli sądowej w Polsce*, red. A. Kwieciński, Acta Universitatis Wratislaviensis 0239-6661, No. 3925, Wrocław 2019.

karnych wykonawczych⁵. We wskazanym akcie prawnym wprowadzono podział sprawców pozostających pod dozorem kuratora sądowego na tzw. grupy ryzyka recydywy, co miało być milowym krokiem na drodze zbliżenia funkcjonowania kuratorów sądowych do modelu działania współczesnych organów probacyjnych⁶. Należy pamiętać, że dotychczasowe usytuowanie kuratorów sądowych dla dorosłych w wymiarze sprawiedliwości, zasada terytorialnego podziału pracy kuratorów, brak specjalizacji zadaniowej i ingerencja sędziów w wykonywane przez kuratorów dozory uniemożliwiały porównywanie wykonywania środków probacyjnych rodzimych kuratorów w pionie karnym ze służbami probacyjnymi funkcjonującymi w Anglii, Francji, Belgii, Holandii, Danii, Kanadzie czy Stanach Zjednoczonych.

W literaturze przedmiotu od dawna toczy się interesująca dyskusja na temat sposobów oceny efektów resocjalizacji pracy kuratorów sądowych. W pierwszym podejściu uwzględnia się stopień optymalności podejmowanych przez kuratorów sądowych działań o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, zgodnych z zapisami zawartymi w Ustawie o kuratorach sądowych⁷. Natomiast w drugim ocenia się jakie są rezultaty wymienionych oddziaływań w toku wykonywania orzeczonego środka probacyjnego. Ocena sposobów oceny efektywności pracy kuratorów sądowych z osobami dozorowanymi wynika ze sposobów definiowania terminu „resocjalizacja”, który możemy rozpatrywać w dwóch wymiarach; jako proces oddziaływania wychowawczego oraz jako efekt tego procesu. Pierwszy wymiar

⁵ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych, poz. 335.

⁶ D. Andrews, J. Bonta, R. Hoge, *Classification for effective rehabilitation. Rediscovering psychology*, „Criminal Justice and Behavior” 1990, vol. 17 (1), s. 19–52; Z. Ostrihanska, *Diagnoza w pracy kuratora sądowego*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008; B. Stańdo-Kawecka, *Ruch What works i „nowa resocjalizacja” – nowa perspektywa w polityce karnej?*, w: *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010; D. Wójcik, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w działaniu, Sprawy karne” 2013, t. 16; A. Barczykowska, S. Dzierżyńska-Breś, *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4, s. 131–152.

⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).

związany jest ze stosowaniem określonych metod, technik i sposobów oddziaływań wobec podopiecznych, drugi jest urealnioną, zmaterializowaną i trwałą sumą efektywności oddziaływań⁸. Efektywność resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej określają sposoby zmierzające do zrealizowania określonych zadań związanych z wykonywanym środkiem probacyjnym. W ten sposób mierzona efektywność może być wysoka lub niska⁹.

Jednak na gruncie pedagogiki resocjalizacyjnej kluczowym z punktu widzenia oceny efektywności resocjalizacji jest termin „korzystna zmiana”. Najważniejszym kryterium oceny skutków resocjalizacji są zaistniałe zmiany w osobowości, zachowaniu, postawach korygowaniu systemu wartości osób dozorowanych. W odniesieniu do rzeczywistości resocjalizacyjnej zmiana w osobowości podopiecznego, jego postawach i zachowaniu może być częściowa, minimalna, a czasami wskazuje na negatywne konsekwencje podjętego działania. Wskazane kryterium psychopedagogiczne skuteczności resocjalizacji pozostaje w zgodzie z pojmowaniem resocjalizacji jako wychowania, które w tym przypadku rozumiane jest jako zamierzone dokonywanie względnie trwałych zmian w osobowości osób dozorowanych. Jeżeli osoba resocjalizowana ponownie dopuściła się przestępstwa, to znaczy, że zaistniałe w niej przeobrażenia i zmiany nie były jeszcze na tyle głębokie, by zagwarantować respektowanie prawa. Dlatego nie należy przeciwstawiać sobie kryterium poprawy jurydycznej z kryterium psychopedagogicznym odwołującym się do uzyskania korzystnych zmian w osobowości skazanego, natomiast należy próbować je łączyć. W ten sposób, na przykład zresocjalizowanie osoby dozorowanej będzie oznaczało w pierwszym rzędzie dokonanie zmian nawyków percepcyjnych i emocjonalnych, doprowadzenia do tego by inaczej postrzeżała, interpretowała i odczuwała. Zadanie to jest o wiele trudniejsze niż zmiana zachowania, chodzi bowiem o gruntowne przeobrażenia, których rezultatem może być respektowanie prawa¹⁰. W analizowanym kryterium

⁸ M. Konopczyński, *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych, refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*, PEDAGOGIUM, Warszawa 2013,

⁹ M. Bednarski, M. Szatur-Jaworska, *Wskaźniki społeczne jako narzędzia pomiaru skuteczności i efektywności polityki społecznej*, red. M. Bednarski, B. Szatur-Jaworska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1999, z. 12, seria „Opracowania Projektów Badawczych Zamawianych”.

¹⁰ Z. Bartkowicz, *Skuteczna resocjalizacja w perspektywie aksjologicznej i pomiarowej*, w: *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, Lublin 2008.

psychopedagogicznym rozpoznawanie efektywności resocjalizacji polega na ocenie związku, jaki zachodzi pomiędzy zaprogramowanymi oddziaływaniami wychowawczymi a zmianą w postawach i zachowaniu osób dozorowanych¹¹.

Na efektywność resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej należy patrzeć poprzez pryzmat orzeczonych środków probacyjnych, które są alternatywą dla kary pozbawienia wolności. W tym wymiarze resocjalizacja wolnościowa ma służyć dokonaniu zmian korzystnych dla rozwoju podopiecznych, dla ich udanej readaptacji oraz reintegracji społecznej¹². W ten sposób kluczowym zadaniem jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, kim staje się podopieczny w wyniku zaplanowanych i zrealizowanych oddziaływań¹³.

Poszukując odpowiedzi na pytanie, jakie korzystne przeobrażenia dokonały się u podopiecznych kuratorów sądowych w trakcie wykonywania dozoru, najczęściej dokonuje się dwukrotnej diagnozy; pierwszej, wykonywanej na początku procesu (jest to diagnoza stanu wyjściowego, umożliwiająca skonstruowanie programu oddziaływań dostosowanych do konkretnego przypadku) oraz kolejnej, wykonywanej na końcu ocenianego okresu oddziaływań. Badania takie nazywane też są eksperymentalno-ewaluacyjnymi¹⁴. Tak zaprojektowane badania dają podstawę do rozpoznania jaki był poziom i kierunek zmian w osobowości, postawach, preferowanych wartościach, zachowaniu osób dozorowanej. Na tej podstawie można ocenić czy mamy do czynienia z sukcesem czy porażką w resocjalizacji. Jednak tego typu procedura badawcza z uwagi na jej czasochłonność jest wykonywana w badaniach pedagogicznych bardzo rzadko¹⁵.

¹¹ *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*, red. Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, A. Węgliński, Lublin 2013.

¹² A. Bałandynowicz, *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4; W. Ambrozik, *Postępowanie probacyjne z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Probacja” 2009, nr 1.

¹³ A. Węgliński, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich. Analiza pedagogiczna*, Lublin 2004.

¹⁴ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 2005.

¹⁵ Z. Bartkowicz, *Efektywność resocjalizowania nieletnich w zakładzie poprawczym i wychowawczym*, Lublin 1987; A. Węgliński, *Resocjalizacja nieletnich w warunkach wolności dozorowanej oraz izolacji zakładowej*, Lublin 1993; J. Szałański, *Przeobrażenia w spostrzeganiu ludzi u wychowanków zakładów poprawczych i wychowawczych*, Warszawa 1993; R. Opora, *Efektywność i możliwości jej oceny w instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2011,

Zamiast procedury opartej na badaniach podłużnych czy eksperymentalnych można także zastosować model oparty na „badaniach poprzecznych”, który polega na wyodrębnieniu grup osób zróżnicowanych pod względem długości wykonywanych oddziaływań resocjalizacyjnych. W ten sposób postąpił Zbigniew Gaś¹⁶, który przy ocenie efektywności resocjalizacji nieletnich w instytucjach zakładowych porównywał zmiany jakie zaszły w grupie „absolwentów” zakładu poprawczego na tle grupy „nowicjuszy”, a więc tych nieletnich, wobec których zaplanowane oddziaływania były wykonywane w krótszym okresie czasu. Podobna procedura zostanie zastosowana w badaniach własnych. Oceniając efektywność pracy kuratorów sądowych dokonano porównania zmian jakie zaobserwowano w osobach dozorowanych w krótszym i dłuższym okresie wykonywania dozoru.

Efektywna interwencja kuratora w życie podopiecznego, której celem jest optymalna readaptacja społeczna, uzależniona jest od wielu czynników. Jest zawsze wypadkową struktury psychospołecznej osób dozorowanych, właściwości osobowych, poziomu wykolejenia przestępczego, ale też predyspozycji, cech, kompetencji i umiejętności zawodowych kuratorów, jakości relacji z podopiecznymi, zasobów i czynników ryzyka tkwiących w środowisku, nastawienia obywateli do wykonywanych środków probacyjnych, aktualnie wdrażanej polityki resocjalizacyjnej i karnej państwa. Resocjalizacja w warunkach wolności dozorowanej oznacza indywidualne podejście kuratora do każdego podopiecznego z bardzo dokładnym rozpoznaniem i korygowaniem czynników kryminogennych, które doprowadziły do popełnienia przestępstwa. Istota środków probacyjnych polega na założeniu dodatkowej indywidualnej prognozy, której zasadność podlega sprawdzeniu w okresie próby¹⁷.

Priorytetowym zadaniem resocjalizacji w środowisku otwartym staje się ochrona społeczeństwa i osób dozorowanych przed kolejnymi przestępstwami. Aby ten proces był efektywny, należy kuratorów wyposażać w określone strategie interwencyjne potwierdzone wynikami badań na-

nr 3, s. 65–73; H. Kupiec, *Zmiany w poziomie kompetencji społecznych jako wskaźnik (nie) efektywności resocjalizacji nieletnich*, „Opuscula Sociologica” 2013, vol. 4 (2), s. 97–109; Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, *Poprawa funkcjonowania społecznego nieletnich resocjalizowanych w ośrodkach kuratorskich*, w: *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*, red. Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, A. Węgliński, Lublin 2013.

¹⁶ Z.B. Gaś, *Charakterystyka projektu badawczego*, w: *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. Z.B. Gaś, Lublin 2008.

¹⁷ A. Kordik, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność*, Wrocław 1998.

ukowych (*evidence based practice*). Działalność służb probacyjnych zaczyna koncentrować się wokół wykonania dwóch zadań: identyfikacji indywidualnych czynników ryzyka recydywy (*risk assessment*) oraz planowania i realizacji interwencji zorientowanych na czynniki ryzyka zdiagnozowane u osób pozostających pod dozorem (*risk management*). Identyfikacja indywidualnych czynników ryzyka recydywy, określana jako „ocena ryzyka” lub „szacowanie ryzyka”, polega na ustaleniu występujących u osób dozorowanych obszarów problemowych (czynników kryminogennych), które w świetle badań empirycznych są skorelowane z przestępczością powrotną. Rzetelne oszacowanie ryzyka recydywy podopiecznych kuratorów sądowych oznacza konieczność wyposażenia pracowników tych służb w wystandardyzowane narzędzia służące do oceny potrzeb kryminogennych (*criminogenic needs*), które są synonimem każdej sytuacji problemowej specyficznej dla osoby dozorowanej i wymagają podjęcia natychmiastowej interwencji pomocowej lub korekcyjnej, aby nie doszło do recydywy. W polskiej literaturze kryminologicznej termin *need principle* tłumaczy się jako „potrzeba kryminogenna” lub „czynnik kryminogeny”. Potrzeby kryminogenne są dynamicznymi czynnikami ryzyka bezpośrednio związanymi z zachowaniem przestępczym¹⁸.

Pracownicy służb probacyjnych (kuratorzy sądowi) koncentrują się na rozpoznaniu czynników ryzyka recydywy, które w metodyce wykonywania dozoru mają podlegać korekturze lub eliminacji. Czynniki ryzyka z jednej strony wyznaczają poziom zagrożenia wystąpienia u osoby dozorowanej ponownej aktywności przestępczej, a z drugiej stają się obiektem oddziaływań resocjalizacyjnych. W ten sposób w nowej metodyce wykonywania dozoru mamy do czynienia z szacowaniem i zarządzaniem ryzykiem (potrzebami, czynnikami kryminogennymi)¹⁹. Dlatego w zaprojektowanych i opisanych w dalszej części artykułu badaniach podjęto próbę oceny możliwości korygowania wybranych czynników ryzyka przestępczości powrotnej w dozorach probacyjnych.

¹⁸ A. Barczykowska, S. Dzierżyńska-Breś, *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4, s. 131–152; B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Tom XXXIII, s. 12–39, Wrocław, AUWr No 3617 2014.

¹⁹ D. Andrews, J. Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, Lexis-Nexis, New Providence. Andersen Publishing, New York 2010; M. Sztuka, *Anachronizm i aktualność. Idea resocjalizacji w sporze o nowoczesność*, Kraków 2013.

Zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi sądowi kuratorzy dla dorosłych mogą zaklasyfikować osobę dozorowaną do jednej z trzech grupy ryzyka powrotu do przestępstwa: 1) obniżonego ryzyka (grupa A); 2) podstawowej (grupa B); 3) podwyższonego ryzyka (grupa C)²⁰. W założeniach ministerialnych zaklasyfikowanie osób dozorowanych do grup ryzyka ma na celu: poprawę bezpieczeństwa publicznego przez obniżeniu poziomu powrotności do przestępstwa osób poddanych oddziaływaniom kuratorskiej służby sądowej, dostosowanie rodzaju i intensywności oddziaływań kuratorów do rozpoznanych czynników ryzyka, wyeliminowanie prowadzenia trudnych dozorów przez kuratorów społecznych, wprowadzenie czytelnych i obiektywnych kryteriów podziału spraw według stopnia trudności (tzw. grup ryzyka), usprawnienie procedur pracy z dozorowanym z uwzględnieniem odpowiedniej częstotliwości i zalecanych terminów. Zakwalifikowanie osób dozorowanych do sprofilowanych grup ryzyka recydywy ma ułatwić kuratorowi zarządzanie usługami oraz umożliwić dostosowanie sposobu zarządzania dozorami do standardów zawartych w europejskich regułach probacyjnych²¹.

Wprowadzenie podziału sprawców pozostających pod dozorem kuratora sądowego na grupy ryzyka miało być milowym krokiem na drodze reformowania kurateli sądowej w Polsce i zbliżenia jej do modelu działania organów probacyjnych w „państwach zaawansowanych cywilizacyjnie”. Rzetelne oszacowanie ryzyka recydywy podopiecznych kuratorów sądowych oznacza konieczność wyposażenia kuratorów w wystandaryzowane narzędzia do rozpoznawania potrzeb kryminogennych. Od niedawna dysponujemy Skalą Progностyczną do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych (SPORPZP) opracowaną przez Brunona Hołysta. Wskazana technika pozwala na zgromadzenie informacji o czynnikach statycznych i dynamicznych zestawionych w pięciu podskalach: biografia ogólna, biografia przestępcza, tradycje/środowisko, cechy charakteru oraz

²⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969); Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021, poz. 53 t.j., art. 169b).

²¹ B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Tom XXXIII, s. 12–39, Wrocław, AUWf No 3617 2014; A. Węgliński, *Resocjalizacja w środowisku otwartym z zastosowaniem metody zarządzania przypadkiem w dozorach kuratorskich*, w: *Współczesne dylematy resocjalizacyjne – w stronę twórczej resocjalizacji*, red. W. Ambrozik, A. Kieszkowska, K. Sawicki, Impuls, Kraków 2018.

uzależnienia²². Wyodrębnione w skali SPORPZP czynniki ryzyka stanowiąc będą podstawę do zgromadzenia informacji o osobach dozorowanych objętych badaniami opisanymi w dalszej części przygotowanego artykułu. Źródłem informacji o poszczególnych czynnikach ryzyka przestępczości powrotnej są kuratorzy sądowi odpowiedzialni za powierzone dozory.

Zamierzenia poznawcze

Przedmiotem badań będzie próba rozpoznania efektywności resocjalizacyjnej wykonywanych środków probacyjnych opartych na szeroko wykorzystywanej przez światowe służby probacyjne strategii zarządzania przypadkiem (*case management*) i profilowaniu osób dozorowanych do grup ryzyka przestępczości powrotnej ze względu na statyczne i dynamiczne czynniki kryminogenne. Głównym celem badań będzie próba rozpoznania zmian w zakresie korygowania dynamicznych czynników kryminogennych oraz społecznego funkcjonowania osób dozorowanych w toku sprawowanego przez kuratorów dozoru.

Przy opracowaniu zebranego materiału empirycznego do oceny zmian jakie zaszły w różnych sferach funkcjonowania osób dozorowanych wykorzystano zmienną niezależną – „długość okresu wykonywanego dozoru”. W badanej grupie podopiecznych kuratorów sądowych przeciętny okres wykonywania dozoru wynosił 20 miesięcy. W ten sposób powstała możliwość zakwalifikowania badanych podopiecznych do dwóch podgrup: z krótszym okresem wykonywania dozoru, (poniżej 20 miesięcy) – „KOD” oraz dłuższym okresem dozoru (powyżej 20 miesięcy) – „DOD”. W ten sposób powstała możliwość sprawdzenia, czy faktycznie długość okresu wykonywania orzeczonego środka probacyjnego łączy się z możliwością dokonania zmiany w zakresie korygowania wybranych czynników kryminogennych oraz funkcjonowania społecznego osób dozorowanych.

W zaprojektowanych badaniach poszukiwano odpowiedzi na następujące szczegółowe pytania badawcze:

1. Jakie zaobserwowano zmiany w zakresie korygowania czynników kryminogennych podopiecznych kuratorów sądowych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?

²² B. Hołyst, *Skala prognostyczna do oceny ryzyka podjęcia zachowań przestępczych – indywidualna predykcja kryminologiczna*, „Probacja” 2013, nr 1.

2. Jakie odnotowano zmiany w zakresie cech charakteru, skłonności do uzależnień skazanych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?
3. Jakie nastąpiły zmiany w obszarze czynników ryzyka wystąpienia zachowań przemocowych oraz zasobów ochronnych skazanych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?
4. Jakie zaobserwowano zmiany w funkcjonowaniu społecznym skazanych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?
5. Jaka jest ogólna ocena efektywności resocjalizacji podopiecznych kuratorów sądowych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?

Do oceny czynników ryzyka przestępczości powrotnej osób dozorowanych zastosowano specjalnie skonstruowany kwestionariusz ankiety dla kuratorów sądowych, składający się z pytań ukierunkowanych na rozpoznanie statycznych oraz dynamicznych czynników kryminogennych, odnoszących się do takich obszarów, jak: biografia ogólna, biografia przestępcza, tradycje/środowisko, cechy charakteru oraz uzależnienia, zawartych w Skali Progностycznej do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych (SPORPZP) opracowanej przez Brunona Hołysta²³. Badani kuratorzy rozpoznawali także czynniki ryzyka wystąpienia zachowań przemocowych i zasoby ochronne osób dozorowanych na podstawie Arkusza SAVRY (*Structured Assessment of Violence Risk*), opracowanego przez R. Borum, P. Bartel i A. Forth (2002). Arkusz SAVRY może być kodowany na podstawie wielu źródeł informacji, m.in.: funkcjonariuszy Policji, służb społecznych i medycznych. W opisywanych badaniach źródłem informacji o osobach dozorowanych byli kuratorzy sądowi. Ponadto kuratorzy dla dorosłych wypełnili specjalnie opracowany kwestionariusz ankiety składający się z wystandaryzowanych pytań o charakterze kafeterii zamkniętych, półotwartych, otwartych, wyposażonych w skale szacunkowe, dzięki którym mogli przekazać informacje na temat funkcjonowania społecznego osób dozorowanych w trakcie wykonywania orzeczonego środka probacyjnego.

Badaniami, które zostały przeprowadzone w okresie od stycznia 2018 roku do połowy roku 2019, objęto 90-osobową grupę skazanych mężczyzn pozostających pod dozorem kuratorów sądowych. W grupie osób dozoro-

²³ B. Hołyst, *Skala progностyczna do oceny ryzyka podjęcia zachowań przestępczych – indywidualna predykcja kryminologiczna*, „Probacja” 2013, nr 1.

wanych dominowały osoby do 30. roku życia (47%) oraz osoby w przedziale wieku od 31 do 40 lat (33%). Przeciętna długość życia badanych podopiecznych kuratorów sądowych wynosiła 33 lata. Większość osób dozorowanych to kawalerowie (57%). Tylko co piąty skazany jest żonaty (20%). Badane osoby mieszkają w mieście (78%). Na terenie miasta powyżej 50 tys. mieszkańców mieszka 58% skazanych, a w środowisku wiejskim tylko 22% badanych podopiecznych kuratorów sądowych. Opisywane osoby dozorowane popełniły przestępstwa pospolite (57%) oraz przestępstwa gwałtowne o charakterze agresywnym (43%). W badanej grupie 35% osób dozorowanych było notowanych jeden raz, a 30% miało wyrok w zawieszeniu. Natomiast więcej niż co piąty skazany był notowany dwu lub trzykrotnie (23%). Ponadto 17% osób dozorowanych było notowanych ponad trzykrotnie, a 12% ma za sobą ponad trzyletnie wyroki bez zawieszenia oraz wyroki bez zawieszania do trzech lat (10%). Tylko jeden skazany miał za sobą pobyt w zakładzie poprawczym w okresie nieletniości.

Funkcjonowanie osób dozorowanych oceniało 90 kuratorów sądowych z których 56% to kuratorzy zawodowi, a 44% to kuratorzy społeczni. W badanej grupie dominują kobiety (80%). Wśród kuratorów przeważają osoby w przedziale wieku od 41 do 50 lat (35%) oraz osoby w wieku od 30 do 40 lat (28%). Przeciętna długość życia badanych kuratorów wynosiła 44 lata. Większość kuratorów ukończyła studia magisterskie o profilu pedagogicznym (55%). W opisywanej grupie 33% badanych osób legitymowało się ukończeniem studiów z zakresu resocjalizacji. Ponadto 10% badanych kuratorów miało ukończone studia psychologiczne, a 7% studia socjologiczne. Kuratorzy legitymują się zróżnicowanym stażem pracy zawodowej i pedagogicznej. Ponad dziesięcioletni ogólny staż pracy zawodowej odnotowano u 90% kuratorów. Przeciętny ogólny staż pracy w badanej grupie wynosił 25 lat. W roli kuratora sądowego ponad 10 lat pracuje 48% badanych osób, a 13% legitymuje się ponad 20-letnim stażem pracy. Jednak do 5 lat powierzoną funkcję wykonuje 18% kuratorów. Przeciętny staż pracy w roli kuratora w badanej grupie wynosił 16 lat.

Interpretacja uzyskanych wyników badań

W pierwszej części analizy materiału empirycznego, z uwzględnieniem dokonanego podziału osób dozorowanych na dwie podgrupy: z krótszym okresem wykonywania dozoru, (KOD) oraz dłuższym okresem dozoru,

(DOD), zostaną rozpoznane zmiany jakie zaobserwowano w obszarze kryminogennych czynników ryzyka przestępczości powrotnej zdiagnozowane przez kuratorów sądowych z wykorzystaniem wskaźników zapisanych w Skali Progностycznej do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych. Opracowane wyliczenia zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 1. Zmiana czynników kryminogennych zaobserwowanych przez kuratorów sądowych w grupie podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru

Czynniki	KOD		DOD		M1-M2	Test U p<
	M1	Sd1	M2	Sd2		
biografia ogólna	1,85	1,80	2,05	1,80	-0,20	ni
biografia przestępcza	5,02	2,32	4,58	2,06	0,44	ni
cechy charakteru	5,50	4,13	6,58	3,86	-1,08	ni
uzależnienia	2,00	2,57	2,79	2,35	-0,79	0,02
tradycje-środowisko	0,94	1,42	0,79	1,09	0,15	ni

Źródło: badania własne.

Z dokonanych wyliczeń wynika, że w dłuższym okresie wykonywania dozoru odnotowano istotne statystycznie zmniejszenie punktów ujemnych w obszarze „uzależnień” ($p < 0,02$). Okazało się, że w grupie osób dozorowanych przez okres powyżej 20 miesięcy (DOD) w ocenie kuratorów nastąpiło ograniczenie ryzykownego kontaktu z substancjami uzależniającymi (alkohol, narkotyki, leki) oraz hazardem. Ponadto, poza wymienionymi w podgrupie z dłuższym okresem dozoru (DOD), odnotowano korzystne zmiany w punktach ujemnych przydzielanych za występowanie wskaźników kryminogennych w obszarze „cech charakteru” ($M1-M2 = -1,08$) i „biografii ogólnej” ($M1-M2 = -20$). Natomiast bardzo nieznacznie w toku wykonywania orzeczonego środka probacyjnego wzrosła liczba punktów ujemnych w obszarze „biografii przestępczej” ($M1-M2 = 0,44$) oraz „tradycji-środowiska” ($M1-M2 = 0,15$).

W sposób szczegółowy zostaną zaprezentowane odnotowane przez kuratorów sądowych zmiany w toku wykonywania dozoru w obszarze cech charakteru oraz uzależnień podopiecznych. W tabeli poniżej zestawiono rozkład wyników dla cech charakteru w ocenianych podgrupach osób dozorowanych.

Tabela 2. Zmiany w cechach charakteru podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Cechy	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 P<
	N1	%	N2	%		
brak akceptacji własnej sytuacji społecznej	31	60	24	63	-3	ni
zakłócenia równowagi emocjonalnej – impulsywność charakteru	29	56	26	68	-12	ni
pogarda dla otoczenia	24	46	19	50	-4	ni
podejrzliwość i nieufność	24	46	25	66	-20	ni
skłonności niszczycielskie	22	42	19	50	-8	ni

Źródło: badania własne.

Okazało się, że w badanej podgrupie osób dozorowanych przez dłuższy okres czasu (DOD) na tle podopiecznych z krótkim okresem wykonania zastosowanego środka probacyjnego (KOD) odnotowano zmniejszenie częstotliwości występowania wszystkich rozpoznawanych przez kuratorów cech charakteru. Największe korzystne zmiany odnotowano w obszarze „podejrzliwość i nieufność” (-20%), a także w zakresie „zakłócenia równowagi emocjonalnej – impulsywność charakteru” (-12%) oraz „skłonności niszczycielskich” (-8%).

Zaobserwowane różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej, dlatego ostrożnie można przyjąć, że długość dozoru łączy się z korzystną

zmianą w obrazie opisywanych cech charakteru, które w znaczący sposób mogą utrudniać odbudowanie i umocnienie umiejętności uczestniczenia podopiecznych kuratorów sądowych w życiu społecznym oraz motywować ich do popełnienia kolejnych przestępstw. Rozpoznana pozytywna zmiana może wynikać z podejmowanych przez kuratorów sądowych prób polepszenia funkcjonowania podopiecznych w podstawowych kręgach środowiskowych (rodzynie, grupie odniesienia, społeczności sąsiedzkiej i lokalnej) i budowania podstaw do udanej reintegracji społecznej²⁴.

Ponieważ jest to bardzo istotne zagadnienie odnoszące się do ważnych sfer funkcjonowania osób dozorowanych w relacjach interpersonalnych i społecznych, dlatego postanowiono uszczegółowić wyliczenia z uwzględnieniem różnych zakresów obserwacji wykonanej przez kuratorów sądowych w początkowej oraz zaawansowanej fazie wykonywanego dozoru nad podopiecznymi z różnych grup ryzyka. Opracowane w ten sposób wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 3. Zmiany w cechach charakteru osób dozorowanych z różnych grup ryzyka w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów

Cechy	Gr	KOD		DOD		Różnice %	Istotność różnic
		N	%	N	%		
a) brak akceptacji własnej sytuacji społecznej							
w sposób dostrzegalny	A	11	37	10	33	4	df=2 chi2=0,24 p<0,88
	B	18	60	18	60	0	
	C	18	60	21	70	-10	
w sposób uderzający	A	3	10	2	7	3	df=2 chi2=1,65 p<0,44
	B	5	17	3	10	7	
	C	7	23	1	3	20	

²⁴ A. Bałandynowicz, *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4, s. 161.

b) pogarda dla otoczenia							
w sposób dostrzegalny	A	8	27	9	30	-3	df=2 chi2=0,41 p<0,82
	B	16	53	14	47	14	
	C	16	53	19	63	-10	
w sposób uderzający	A	1	3	0	0	3	df=2 chi2=0,60 p<0,74
	B	1	3	0	0	3	
	C	3	6	1	3	3	
c) podejrzliwość i nieufność							
w sposób dostrzegalny	A	7	23	1	3	20	df=2 chi2=3,01 p<0,22
	B	15	50	0	0	50	
	C	13	43	3	10	33	
w sposób uderzający	A	6	20	1	3	17	df=2 chi2=1,85 p<0,40
	B	5	17	0	0	17	
	C	8	27	3	10	17	
d) skłonności niszczyielskie							
w sposób dostrzegalny	A	6	20	9	30	-10	df=2 chi2=0,55 p<0,76
	B	15	50	14	47	3	
	C	16	33	18	60	-27	
w sposób uderzający	A	3	10	0	0	10	df=2 chi2=0,21 p<0,90
	B	0	0	0	0	0	
	C	3	10	0	0	10	
e) brak równowagi emocjonalnej – impulsywność							

w sposób dostrzegalny	A	6	20	12	40	-20	df=2 chi2=5,21 p<0,07
	B	12	40	17	57	-17	
	C	13	43	6	20	23	
w sposób uderzający	A	8	27	1	3	24	df=2 chi2=2,04 p<0,36
	B	5	17	1	3	14	
	C	9	30	5	17	13	

Źródło: badania własne.

Na podstawie uzyskanych od badanych kuratorów informacji i wykonanych wyliczeń statystycznych można stwierdzić, że nie ma istotnych różnic w przejawianiu rozpoznawanych cech charakteru w początkowej (KOD) i zaawansowanej fazie wykonywania dozoru (DOD).

Można zauważyć, że podopieczni kuratorów sądowych z grupy podwyższonego ryzyka (gr. C) w dłuższym okresie dozoru (DOD) rzadziej manifestują w „sposób uderzający” – „brak akceptacji własnej sytuacji społecznej” (20%); „podejrzliwość i nieufność” (17%); „skłonności niszczyielskie” (10%), a także „brak równowagi emocjonalnej – impulsywności charakteru” (13%). Należy pamiętać, że jest to grupa osób dozorowanych w największym stopniu zagrożona ryzykiem przestępczości powrotnej. Ujawnione korzystnie zmiany będą sprzyjać osiągnięciu założonych celów resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej.

Natomiast w grupie podstawowego ryzyka przy porównaniu zmian obserwowanych w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) można zauważyć „w sposób uderzający” przede wszystkim zmniejszenie się częstotliwości występowania: „podejrzliwości i nieufności” (17%) a także ograniczone eksponowanie manifestacji o charakterze „braku równowagi emocjonalnej – impulsywności” (14%). Zaobserwowane zmiany także będą sprzyjać oczekiwanym postępom w resocjalizacji.

Z kolei wśród podopiecznych z grupy obniżonego ryzyka (gr. A) w dłuższym okresie dozoru „w sposób uderzający” kuratorzy zaobserwowali zmniejszenie przejawiania „podejrzliwości i nieufności” (17%); „skłonności niszczyielskich” (10%), a najczęściej obserwowaną zmianą było ograniczenie manifestowania „braku równowagi emocjonalnej – impulsywności” (24%).

Opisane zmiany potwierdzają wcześniejsze ustalenia dotyczące korzystnych zmian w obrazie cech charakteru osób dozorowanych z trzech grup ryzyka, które będą sprzyjać udanej reintegracji społecznej po zakończeniu dozoru.

Następnie dokonano analizy zmian w wybranych symptomach uzależnień osób dozorowanych w czasie wykonywania środka probacyjnego. Kuratorzy oceniali skłonność swoich podopiecznych do uzależnień na skali szacunkowej. Zaznaczenie cyfry „1” oznaczało występowanie uzależnienia „w stopniu umiarkowanym”, a cyfry „2” „w stopniu silnym”. W tabeli poniżej zestawiono opracowane wyniki ukazujące zmiany w poziomie rozpoznawanych uzależnień w porównywanych podgrupach osób dozorowanych (KOD i DOD). Należy pamiętać, że im wyższa wartość wyliczonych średnich arytmetycznych, tym większa skłonność osób dozorowanych do wymienionych uzależnień.

Tabela 4. Zmiana skłonności do uzależnień podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Uzależnienie od	KOD		DOD		M1– M2	Test U p<
	M1	Sd1	M2	Sd2		
nikotyny	1,98	1,09	1,82	0,98	0,16	ni
alkoholu	1,98	1,30	1,82	1,09	0,16	ni
narkotyków	2,31	1,20	2,61	0,95	0,30	ni
leków	2,31	1,23	2,50	1,08	0,19	ni
hazardu	2,23	1,29	2,50	1,08	0,27	ni

Źródło: badania własne.

Z zestawionych w tabeli danych wynika, że średnie arytmetyczne osób dozorowanych z podgrupy o dłuższym okresie dozoru (DOD), zapisane w kolumnie „M2”, są niższe dla wszystkich ocenianych uzależnień na tle podgrupy z krótszym okresem dozoru (KOD), co oznacza korzystne zmiany w przejawach skłonności do ryzykownego kontaktu z substancjami uzależniającymi oraz hazardem. Największe pozytywne zmiany od-

notowano w kontakcie osób dozorowanych z „narkotykami” ($M1-M2=0,30$) oraz „hazardem” ($M1-M2=0,27$). Ponadto kuratorzy odnotowali korzystne zmiany w zakresie skłonności podopiecznych do uzależniania się od „leków” ($M1-M2=0,19$); „nikotyny” ($M1-M2=0,16$) oraz „alkoholu” ($M1-M2=0,16$). Jednak odnotowane różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej.

W ocenianej 90-osobowej grupie osób dozorowanych kuratorzy sądowi najczęściej dostrzegali przejawy uzależnienia od „alkoholu” (63%) oraz ryzykowny kontakt z „narkotykami” (26%). Natomiast na podstawie wyników testu AUDIT wykazano, że 43% osób dozorowanych przejawiało objawy; „picia ryzykownego”, „szkodliwego” lub „symptomy uzależnienia od alkoholu”. Dlatego odnotowane korzystne zmiany w zależności badanych podopiecznych kuratorów sądowych od opisywanych substancji uzależniających oraz hazardu w toku wykonywania dozoru są szczególnie progностyczne w zakresie eliminowania powrotności skazanych do przestępstwa.

Poza oceną zmian w czynnikach kryminogennych rozpoznawanych na podstawie wskaźników zawartych w Skali Progностycznej do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych, badani kuratorzy mogli dokonać oceny wybranych czynników ryzyka wystąpienia zachowań przemocowych oraz zasobów ochronnych w grupie osób dozorowanych z wykorzystaniem Arkusza SAVRY. Każdy z wskaźników ryzyka był oceniany przez kuratorów w skali 3-stopniowej: nasilenie objawów określa się jako „niskie” (ocena 0), „umiarkowane” (ocena 1), lub „wysokie” (ocena 2). Przyjmuje się, że im wyższe wyniki uzyska osoba badana w grupie wskaźników ryzyka, tym większe jest prawdopodobieństwo, że w przyszłości ujawni ona zachowania o charakterze przemocy.

W grupie czynników ryzyka można rozpoznać cztery grupy danych: a) historyczne czynniki ryzyka (obejmują zachowania o charakterze przemocy doświadczonej w przeszłości); b) społeczne czynniki ryzyka (zawierające opis relacji interpersonalnych, kontaktów z rodziną i rówieśnikami); c) indywidualne czynniki ryzyka (służące do rozpoznania postaw i funkcjonowania jednostki w aspektach psychologicznych oraz behawioralnych). Ponadto, kurator kodując wyniki dla danej osoby dozorowanej do Arkusza SAVRY, mógł rozpoznać czynniki ochronne (wspierające) łagodzące negatywne działanie czynników ryzyka. W tabeli poniżej zestawiono dane obrazujące zmiany w nasileniu czynników ryzyka i zasobów ochronnych podopiecznych rozpoznanych przez kuratorów sądowych w krótszym i dłuższym okresie wykonywania dozoru.

Tabela 5. Zmiany czynników ryzyka oraz zasobów ochronnych podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie badanych kuratorów sądowych

Czynniki	KOD		DOD		M1–M2	Test U p<
	M1	Sd1	M2	Sd2		
historyczne	3,83	4,25	4,32	4,79	-0,49	ni
społeczne	3,46	2,92	4,05	3,03	-0,59	ni
indywidualne	3,96	3,68	4,18	4,63	-0,22	ni
ochronne	2,85	1,64	3,58	1,99	-0,73	ni

Źródło: badania własne.

Z zaprezentowanych w tabeli wyliczeń wynika, że w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) można zauważyć wzrost czynników ryzyka wystąpienia przemocy osób dozorowanych. Największe niekorzystne zmiany dotyczą wzrostu średniego poziomu czynników „społecznych” ($M1-M2=-0,59$). W dłuższym, ponad 20-miesięcznym okresie dozoru kuratorzy sądowi nie byli w stanie przeciwstawić się negatywnym kontaktom społecznym osób dozorowanych z grupami o charakterze aspołecznym, ale też nie udzielili podopiecznym dostatecznego, konstruktywnego wsparcia w sytuacjach nie radzenia sobie z obciążeniami stresogennymi w relacjach o charakterze odrzucenia społecznego. Pociuszające jest tylko to, że przeciętny poziom rozpoznanych negatywnych czynników w obszarze społecznym jest zdecydowanie niższy od przeciętnego, gdyż maksymalnie kuratorzy mogli przypisać osobie dozorowanej 12 punktów ujemnych, a w 90-osobowej grupie podopiecznych średni poziom tych czynników nieznacznie przekracza 4 punkty ($M2=4,04$).

Analizując zestawione w tabeli informacje uzyskane od kuratorów sądowych, można także zauważyć nieznaczny wzrost w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) czynników „ochronnych” ($M1-M2=0,73$). Jednak średni poziom rozpoznanych zasobów jest nieznacznie wyższy od przeciętnej liczby punktów dodatnich możliwych do uzyskania w skali SAVRY, a to oznacza, że opisywani podopieczni kuratorów

sądowych charakteryzują się brakiem zasobów w zakresie empatii i wrażliwości sumienia.

Chociaż opisywane różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej, to jednak zauważalne jest to, że kuratorzy sądowi w toku wykonywania orzeczonych środków probacyjnych nie byli w stanie przeciwstawić się historycznym, społecznym i indywidualnym czynnikom ryzyka wystąpienia przemocy osób dozorowanych, a także w sposób istotny zwiększać zasoby chroniące podopiecznych przed stosowaniem przemocy. Kuratorzy sądowi nie mieli trudności z rozpoznawaniem zagrożeń mogących skutkować stosowaniem przez osoby dozorowane przemocy w relacjach społecznych, ale nie byli w stanie zaplanować i zrealizować w bezpośrednich kontaktach skutecznych form interwencji, czy też skierować podopiecznych w największym stopniu zagrożonych niedostosowaniem społecznym do specjalistycznych placówek prowadzących zajęcia o charakterze profilaktyczno-terapeutycznym i reedukacyjnym, a to skutkowało wzrostem poziomu czynników ryzyka wystąpienia zachowań z użyciem przemocy w dłuższym okresie wykonywania dozoru.

Dlatego w dalszej części analizy materiału empirycznego podjęto próbę rozpoznania zmian jakie zaobserwowali kuratorzy sądowi w funkcjonowaniu społecznym podopiecznych w trakcie wykonywania orzeczonych środków probacyjnych (zobacz tabela poniżej).

Tabela 6. Zmiany w funkcjonowaniu podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Zmiany	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 p<
	N	%	N	%		
zerwanie kontaktów z patologicznym środowiskiem	31	60	25	66	-6	ni
podjęcie pracy,	27	52	17	45	7	ni
porozumienie z rodziną,	17	33	11	29	4	ni

Źródło: badania własne.

Z zestawionych w tabeli informacji wynika, że kuratorzy sądowi w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) zaobserwowali nieznaczną, pozytywną zmianę w zakresie „zerwania kontaktów z patologicznym środowiskiem” osób dozorowanych (-6%). Natomiast odnotowano niekorzystne tendencje w takich obszarach funkcjonowania podopiecznych, jak „podjęcie pracy” czy „porozumienie z rodziną”, w związku z tym poproszono badanych kuratorów o dokonanie bardziej szczegółowej oceny funkcjonowania osób dozorowanych w rolach społecznych w trakcie wykonywania dozoru. Zebrane informacje zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 7. Zmiany w pełnieniu ról społecznych podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Role	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 p<
	N	%	N	%		
obywatela (życie zgodne z prawem)	31	60	23	61	-1	ni
pracownika (pozytywny stosunek do pracy, uczciwa realizacja obowiązku pracy),	27	52	21	55	-3	ni
ojca (lepsze wypełnianie obowiązków rodzicielskich)	15	29	14	37	-8	ni
męża	10	19	9	24	-5	ni

Źródło: badania własne.

Okazało się, że podgrupa osób dozorowanych o dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) tylko nieznacznie w ocenie kuratorów bardziej korzystnie funkcjonuje na tle podopiecznych o krótszym dozorze (KOD) w zakresie ocenianych ról. Najczęściej korzystne zmiany zaobserwowano w obszarze „lepszego wypełnianie obowiązków rodziciel-

skich” (-8%) oraz funkcjonowania podopiecznych w roli „męża” (-5%). Najbardziej kuratorzy obserwowali zmiany w obszarze funkcjonowania zgodnego z prawem, ale należy pamiętać, że w całej 90-osobowej grupie w trakcie wykonywania dozoru tylko dwóch podopiecznych dopuściło się ponownego popełnienia przestępstwa. Wykazane różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej. Ogólnie w ocenie kuratorów sądowych w zaawansowanej fazie wykonywania dozoru nastąpiły tylko nieznaczne korzystne zmiany w zachowaniu oraz w obszarze wywiązywania się z podstawowych ról podopiecznych kuratorów sądowych.

Zebrany materiał empiryczny pozwala także na dokonanie oceny zmian w zachowaniu podopiecznych podczas bezpośrednich kontaktów z osobą kuratora sądowego w trakcie wykonywanego dozoru. Odpowiednie wyliczenia obrazujące zachowanie osób dozorowanych w początkowej oraz zaawansowanej fazie dozoru zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 8. Zmiany w zachowaniu podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Zachowania	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 p<
	N	%	N	%		
informowanie o aktualnej sytuacji	36	69	26	68	1	ni
wyjaśnianie	29	56	26	68	-12	ni
chęć współpracy	29	56	19	50	6	ni
pytania	24	46	13	34	12	ni
usprawiedliwianie się	23	44	20	52	-8	ni
gotowość do zwierzania się ze swoich problemów	15	29	10	26	3	ni
prośby	14	27	5	13	14	ni
zainteresowanie	14	27	9	24	3	ni

milczenie	11	21	4	10	11	ni
unikanie kontaktu	10	19	4	10	9	ni
propozycje nowych rozwiązań	8	15	7	18	-3	ni
agresja werbalna	4	8	1	2	6	ni
groźby	1	2	0	0	2	ni

Źródło: badania własne.

Analizując zestawione w tabeli informacje, można zauważyć, że w zaawansowanej fazie wykonywania dozoru kuratorzy częściej obserwowali zachowania podopiecznych polegające na „wyjaśnianiu” (-12%) oraz „usprawiedliwianiu się” (-8%). Natomiast w dłuższym okresie dozoru, (DOD) podopieczni rzadziej na tle okresu początkowego (KOD) manifestowali zachowania oparte na: „prośbach” (14%), „pytaniach” (12%), „milczeniu” (11%) czy „unikaniu kontaktu” (9%).

Szczególnie ważne jest zaobserwowane przez kuratorów w toku wykonywania dozoru zmniejszanie się w czasie bezpośrednich spotkań częstotliwości zachowań wskazujących na brak potrzeby komunikacji z kuratorem sądowym (zmniejsza się liczba podopiecznych manifestujących „milczenie” czy „unikanie kontaktu”). Ponadto osoby dozorowane w trakcie wykonywania dozoru kierują coraz mniej „prośb” wobec kuratorów, co pośrednio wskazuje na stopniowe spełnianie ich oczekiwań i zaspokajanie potrzeb sygnalizowanych w pierwszej fazie dozoru.

Równocześnie zwiększyła się częstotliwość bezpośrednich rozmów z kuratorem opartych na „wyjaśnianiu”, a nawet „usprawiedliwianiu się” ze swojego zachowania. Należy też zwrócić uwagę na to, że w zaawansowanej fazie dozoru (DOD) kuratorzy nie zaobserwowali ze strony podopiecznych „gróźb”, a tylko jedna osoba dozorowana przejawiała wobec kuratora „agresję werbalną”.

Dodatkowo rozpoznano jak zmienia się w ocenie kuratorów zaangażowanie podopiecznych na rzecz resocjalizacji i uczciwego życia w społeczeństwie w trakcie wykonywania dozoru. Zebrane informacje zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 9. Zmiana zaangażowania podopiecznych na rzecz uczciwego życia w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów

Zaangażowanie	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 p<
	N	%	N	%		
przeciętne	28	54	14	37	17	ni
ponadprzeciętne	10	19	14	37	-18	ni
maksymalne	8	15	8	21	-6	ni
minimalne	4	8	1	3	5	ni
brak zaangażowania	1	2	1	3	-1	ni

Źródło: badania własne.

Według kuratorów sądowych, w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) zwiększyła się liczba podopiecznych „ponadprzeciętnie” (-18%) oraz „maksymalnie” (-6%) zaangażowanych w „resocjalizację” oraz „uczciwe życie” w społeczeństwie. A jednocześnie kuratorzy obserwowali coraz mniej osób dozorowanych tylko „przeciętnie” (17%) zaangażowanych w pomyślny przebieg dozoru. Jeżeli badani kuratorzy zaprezentowali obiektywną, a nie życzeniową ocenę zachowania podopiecznych w trakcie wykonywanego środka probacyjnego, to należą im się gratulacje za skuteczne umotywowanie osób dozorowanych w dokonywanie zmian zgodnych z celami resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej.

Z uwagi na doskonałe wykształcenie oraz stałe podnoszenie kwalifikacji zawodowych, badani kuratorzy charakteryzują się pełną świadomością roli istotnych czynników metodycznych, cech i kompetencji osób dozorowanych oraz otoczenia zewnętrznego w podnoszeniu efektywności resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej. Uwzględniając wiedzę badanych kuratorów na temat bezpośrednich oddziaływań, posiadane umiejętności oraz predyspozycje, świadomość zmian jakie zachodzą w podopiecznych pod wpływem wzajemnych kontaktów podjęto próbę

rozpoznania ogólnej oceny efektów resocjalizacji w początkowej i zaawansowanej fazie wykonywania dozoru. Badani kuratorzy zostali poproszeni o podsumowanie swoich sukcesów i niepowodzeń w pracy z podopiecznymi. Na skali szacunkowej mogli ocenić, czy ich oddziaływania były „bardzo efektywne” – 5 pkt; „efektywne” – 4 pkt; „umiarkowanie efektywne” – 3 pkt; „raczej nieefektywne” – 2 pkt; „zdecydowanie nieefektywne” – 1 pkt. Opracowane w ten sposób wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 10. Ogólna ocena efektywności resocjalizacji podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru

Ocena	KOD		DOD		M1–M2	Test U p<
	M1	Sd1	M2	Sd2		
Efektywność	3,75	0,71	3,55	1,08	0,20	ni

Źródło: badania własne.

Z dokonanych wyliczeń wynika, że badani kuratorzy sądowi przy ocenie zbilansowanych sukcesów i niepowodzeń w resocjalizacji osób dozorowanych byli większymi optymistami w początkowej fazie wykonywania dozoru (M1=3,75). Ogólnie skutki pracy z podopiecznymi w krótkim okresie wykonywania dozoru (KOD) ocenili jako „efektywne”. Natomiast gdy dozór trwał ponad 20 miesięcy, kuratorzy wykazali już większą ostrożność w ocenie efektów resocjalizacji (M2=3,55), ale nadal są przekonani, że ich pracę w czasie wykonywania orzeczonego środka probacyjnego można ocenić jako więcej niż „umiarkowanie efektywną”. Ujawniona różnica pomiędzy średnimi (M1–M2= 0,20) nie osiągnęła poziomu istotności statystycznej. Ogólnie zarówno w początkowej, jak i zaawansowanej fazie wykonywanych dozorów badani kuratorzy dostrzegają pozytywne rezultaty pracy z podopiecznymi w toku wykonywania orzeczonego środka probacyjnego.

Podsumowanie wyników badań

Istotą i sensem resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej jest dokonywanie zmiany w postawach i zachowaniach osób dozorowanych, a nie formalne i bezduszne wymierzanie kary. Sens dozoru kuratorskiego nie polega na wzmożonej „inwigilacji” osoby skazanej, ale na poszerzeniu pola odpowiedzialności kuratora za wspieranie i motywowanie osoby dozorowanej do aktywnego poszukiwania własnej drogi życiowej, w zgodzie z obowiązującymi regułami życia społecznego. Resocjalizacja w warunkach wolności dozorowanej wyrosła z potrzeby zmiany represyjno-izolacyjnego modelu postępowania z osobami skazanymi na oddziaływania o charakterze reedukacyjno-reintegracyjnym, wyrosła z przekonania, że w naturze każdego człowieka znajdują się niezniszczalne zasoby dobra, które przy stworzeniu odpowiednich warunków środowiskowych i wsparciu ze strony świadomych swojej misji społecznej kuratorów sądowych rozwiną się w akceptowane formy aktywności samorealizacyjnej, zwiększenia jakości życia osobistego i przystosowania społecznego osób dozorowanych.

Przy opracowaniu zebranego materiału empirycznego, do oceny zmian jakie zaszły w różnych sferach funkcjonowania osób dozorowanych, wykorzystano zmienną niezależną „długość okresu wykonywanego dozoru”. W dłuższym okresie wykonywania dozoru odnotowano istotne statystycznie zmniejszenie występowania czynników kryminogennych rozpoznanych na podstawie wskaźników zawartych w Skali Progностycznej do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przystępczych w obszarze „uzależnień” ($p < 0,02$). Ponadto, według badanych kuratorów sądowych, wraz z dłuższym okresem wykonywania dozoru następują korzystne zmiany w nasileniu dynamicznych czynników kryminogennych. Dotyczy to przede wszystkim obszaru diagnozowanych cech charakteru. W zaawansowanej fazie wykonywania dozoru kuratorzy zaobserwowali zmniejszenie „podejrzliwości i nieufności”, „impulsywności” oraz „skłonności niszczycielskich” w relacjach osób dozorowanych. Zaobserwowane korzystne zmiany będą ułatwiać funkcjonowanie podopiecznych w podstawowych kręgach środowiskowych.

Analizując zmiany jakie zostały zaobserwowane przez kuratorów sądowych w początkowej oraz zaawansowanej fazie wykonywanych dozorów należy zwrócić uwagę na jakość bezpośrednich relacji kuratorów z osobami dozorowanymi. Okazało się, że kuratorzy w trakcie wykonywanego

środka probacyjnego potrafią skutecznie motywować osoby dozorowane do dokonywania zmian w społecznym funkcjonowaniu zgodnych z celami resocjalizacji. Dlatego nie może być zaskoczeniem to, że badani kuratorzy zarówno w początkowej, jak i zaawansowanej fazie wykonywanych dozorów dostrzegają pozytywne rezultaty pracy z osobami dozorowanymi w toku wykonywania środków probacyjnych. Należy dodać, że zdecydowana większość prowadzonych dozorów była efektywna, ponieważ w całej 90-osobowej badanej grupie tylko dwie osoby dozorowane w ostatniej fazie wykonywania środka probacyjnego ponownie weszły w konflikt z prawem.

Kuratorzy sądowi jako, przedstawiciele szczególnej służby społecznej skoncentrowani w modelu zarządzania przypadkiem na rozpoznawaniu statycznych i dynamicznych czynników ryzyka powrotności osób dozorowanych do przestępstwa, mogących być źródłem społecznej stygmatyzacji i instrumentem wykluczenia, nie mogą zapominać o systematycznym wspomaganiu osób dozorowanych w rozwoju kompetencji społecznych, moralnych i osobowych, stanowiących podstawę podmiotowego samoukierunkowania i sprawczości w dążeniu do readaptacji i reintegracji społecznej, które decydują o efektywności resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej.

Bibliografia

Literatura

Ambrozik W., *Postępowanie probacyjne z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Probacja” 2009, nr 1.

Andrews D., Bonta J., Hoge R., *Classification for effective rehabilitation. Rediscovering psychology*, „Criminal Justice and Behavior” 1990, vol. 17 (1), s. 19–52.

Andrews D., Bonta J., *The Psychology of Criminal Conduct*, Lexis-Nexis, New Providence. Andersen Publishing, New York 2010.

Bałandynowicz A., *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4.

Barczykowska A., Dzierżyńska-Breś S., *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4, s. 131–152.

Bartkowicz Z., *Efektywność resocjalizowania nieletnich w zakładzie poprawczym i wychowawczym*, Lublin 1987.

Bartkowicz Z., *Skuteczna resocjalizacja w perspektywie aksjologicznej i pomiarowej*, w: *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, Lublin 2008.

Bartkowicz Z., Wojnarska A., *Poprawa funkcjonowania społecznego nieletnich resocjalizowanych w ośrodkach kuratorskich*, w: *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*, red. Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, A. Węgliński, Lublin 2013.

Bednarski M., Szatur-Jaworska M., *Wskaźniki społeczne jako narzędzia pomiaru skuteczności i efektywności polityki społecznej*, red. M. Bednarski, B. Szatur-Jaworska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1999, z. 12, seria „Opracowania Projektów Badawczych Zamawianych”.

Borum R. Bartel P., Forth A., Forth A., *Manual for the Structured Assessment of Violence Risk in Youth*, Version 1, Consultation Edition, Florida: University of South Florida USF Burgess E. W., *Factors Determining Success or Failure in Parole*, 2002.

Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych, red. Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, A. Węgliński, Lublin 2013.

Gaś Z.B., *Charakterystyka projektu badawczego*, w: *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. Z.B. Gaś, Lublin 2008.

Hołyst B., *Skala prognostyczna do oceny ryzyka podjęcia zachowań przestępczych – indywidualna predykcja kryminologiczna*, „Probacja” 2013, nr 1.

Konopczyński M., *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych, refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*, PEDAGOGIUM, Warszawa 2013.

Kordik A., *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność*, Wrocław 1998.

Kupiec H., *Zmiany w poziomie kompetencji społecznych jako wskaźnik (nie)efektywności resocjalizacji nieletnich*, „Opuscula Sociologica” 2013, vol. 4 (2), s. 97–109.

Miśta G., *Obciążenie zadaniami polskich kuratorów sądowych dla dorosłych na tle europejskich służb probacyjnych*, w: *Współczesne wyzwania kurateli sądowej w Polsce*, red. A. Kwieciński, Acta Universitatis Wratislaviensis 0239-6661, No. 3925, Wrocław 2019.

Muskała M., *Służba kuratorska w Anglii i Walii*, „Probacja” 2015, nr 1 s. 51–66.

Opora R., *Efektywność i możliwości jej oceny w instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2011, nr 3, s. 65–73.

Ostrihanska Z., *Diagnoza w pracy kuratora sądowego*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008.

Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 2005.

Robinson G., *Exploring risk management in probation practice. Contemporary developments in England and Wales*, „Punishment and Society” 2002, nr 4 (1), s. 21–23.

Stańdo-Kawecka B., *Ruch What works i „nowa resocjalizacja” – nowa perspektywa w polityce karnej?*, w: *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010.

Stańdo-Kawecka B., *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Tom XXXIII, s. 12–39, Wrocław, AUWr No 3617 2014.

Stasiorowski S., *Metody pracy resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach karnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Prawo karne i kryminologia, Warszawa 2018.

Szałański J., *Przeobrażenia w spostrzeganiu ludzi u wychowanków zakładów poprawczych i wychowawczych*, Warszawa 1993.

Sztuka M., *Anachronizm i aktualność. Idea resocjalizacji w sporze o nowoczesność*, Kraków 2013.

Węgliński A., *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich. Analiza pedagogiczna*, Lublin 2004.

Węgliński A., *Resocjalizacja nieletnich w warunkach wolności dozorowanej oraz izolacji zakładowej*, Lublin 1993.

Węgliński A., *Resocjalizacja w środowisku otwartym z zastosowaniem metody zarządzania przypadkiem w dozorach kuratorskich*, w: *Współczesne dylematy resocjalizacyjne – w stronę twórczej resocjalizacji*, red. W. Ambroziak, A. Kieszowska, K. Sawicki, Impuls, Kraków 2018.

Wójcik D., *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w działaniu, Sprawy karne” 2013, t. 16.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych, (Dz.U. 2013, poz. 335).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021, poz. 53 t.j.).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).